národní
úložiště
šedé
literatury

Ženy a válka

Horáková, Jana; Poláková, Kamila
2012

Dostupný z http://www.nusl.cz/ntk/nusl-156556

Dílo je chráněno podle autorského zákona č. 121/2000 Sb.

Licence Creative Commons Uveďte autora 3.0 Česko

Tento dokument byl stažen z Národního úložiště šedé literatury (NUŠL).

Datum stažení: 18.04.2024

Další dokumenty můžete najít prostřednictvím vyhledávacího rozhraní nusl.cz .

Alexandra Anisimovová, bývalá radistka oddílu Štěpanovičce, který působil na konci války na Těšínsku

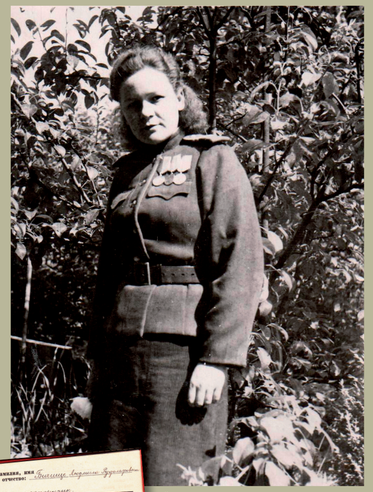

Ženy se podílely také na osvobození Ostravy. Zde jedna z příslušnic Rudé armády v Ostravě – Mariánských Horách

Vojenský průkaz jedné z příslušnic čs. vojenské jednotky v SSSR Ludmily Bičišťové

půl milionu žen, které zastávaly nejen funkce telefonistek, úřednic, spojařek, zdravotnic, řidiček, ale pracovaly i v meteorologické službě, vyhodnocovaly letecké fotografie, opravovaly vojenskou techniku, podílely se na zpravodajských operacích. U těchto jednotek působily také československé ženy. U ATS a WAAF na britském území to bylo kolem osmdesáti žen, na Středním východě to bylo přes sto žen. Jednalo se většinou o krajanky nebo příbuzné či manželky čs. vojáků.

Mužům ale pomáhaly ženy i v civilu – na podzim 1941 byla v Londýně založena Rada československých žen, která sdružovala různé ženské organizace a spolky a která organizovala sbírky pro vojáky, pomáhala ženám najít zaměstnání, pořádala různé charitativní akce a přednášky apod. Anglické a české ženy a jejich rodiny se staraly o československé vojáky i v době jejich dovolených a o Vánocích, kdy se jim snažily vynahradit alespoň trochu ztrátu domova.

Dvě ženy působily i ve vysoké politice, a to ve Státní radě, která byla poradním orgánem prezidenta dr. Edvarda Beneše a kontrolním orgánem exilové vlády. Byla to sociální demokratka Marie Jurnečková-Vorlová a komunistka Anežka Hodinová-Spurná, která byla také předsedkyní levicového Klubu československých žen.

Další zemí, kde po vypuknutí války vstupovaly do armády tisíce žen, byl Sovětský svaz. Ženy zajišťovaly nejen týlové služby, vstupovaly i do bojových jednotek, dokonce i do leteckých. Asi nejznámějším ženským leteckým útvarem byl 46. gardový bombardovací pluk „Nočních čarodějnic". Velice známým byl i 586. stíhací pluk. Na vítězství Rudé armády na východní frontě mají velice významný podíl i sovětské zdravotnice, sběračky raněných, felčarky, lékařky, lékárnice, veterinářky, pilotky, parašutistky, samopalnice, odstřelovačky, dělostřelkyně, kavaleristky, námořnice, řidičky, tankistky, spojařky, radistky, telefonistky, regulovčice, tlumočnice, písařky, skladnice, krejčové, pradleny, kuchařky, pekařky a ženy pracující ve vojenských dětských domovech. Uvádí se, že v Rudé armádě sloužilo asi osm set tisíc žen.

Do československých jednotek v Sovětském svazu se hlásily také ženy z Československa, z Podkarpatské Rusi, ženy židovského původu, volyňské Češky. Staly se příslušnicemi vojenské jednotky a působily především jako spojařky, zdravotnice, jako pomocný technický personál a v týlu jednotek. V Sovětském svazu bylo takto činných přes tisíc žen. V prvním období bojů na východní frontě bojovaly ženy i v první linii, např. v boji o Sokolovo, kde jako odstřelovačky operovaly i dvě ženy: Marie Ljalková-Lastovecká a Vanda Biněvská.

Více než stovka československých krajanek našla své působiště v řadách národně osvobozenecké armády Jugoslávie, kterou tvořily partyzánské jednotky pod vedením J. B. Tita. Jednou z těchto jednotek byla i 1. čs. partyzánská brigáda J. Žižky z Trocnova. Ženy zde pracovaly jako zdravotnice, průzkumnice nebo spojky. 24 jich během bojů na území Jugoslávie padlo.

Ať už se zbraní v ruce, nebo bez ní, všechny ženy, jichž se válka dotkla, musely svým způsobem bojovat – o svou rodinu, domov, vlast, nebo třeba se svým strachem o nejbližší a o život. A všechny ženy byly zároveň oběťmi války – byly nuceny držet zbraň, zastávat práci mužů, byl jim ukraden domov, rodina, děti, byly týrány, mučeny, znásilňovány,… Traumata z války si pak většina z nich nesla po celý svůj další život.

Mnoho žen vykonávalo v čs. jednotce v Sovětském svazu práci ošetřovatelek a zdravotnic – na snímku s veliteli čet a rot

Slezské zemské muzeum

1. vydání, náklad 300 ks

autorky textu: Jana Horáková, Kamila Poláková

produkce: Lenka Borovičková

jazyková korektura: Jana Válková

grafické zpracování: Martin Feikus

tisk: RETIS GROUP

Tato tiskovina vyšla u příležitosti stejnojmenné výstavy pořádané v Památníku II. světové války (6. 4. – 30. 11. 2012)

www.szmo.cz

Slezské zemské muzeum

ŽENY a VÁLKA

zeny a valka_skladacka2.indd 1-3

16.3.2012 11:39:35

Rozhodnutí o přikázání práce (nuceném nasazení) v zemědělství z roku 1942 pro Bohumilu Kaštovskou

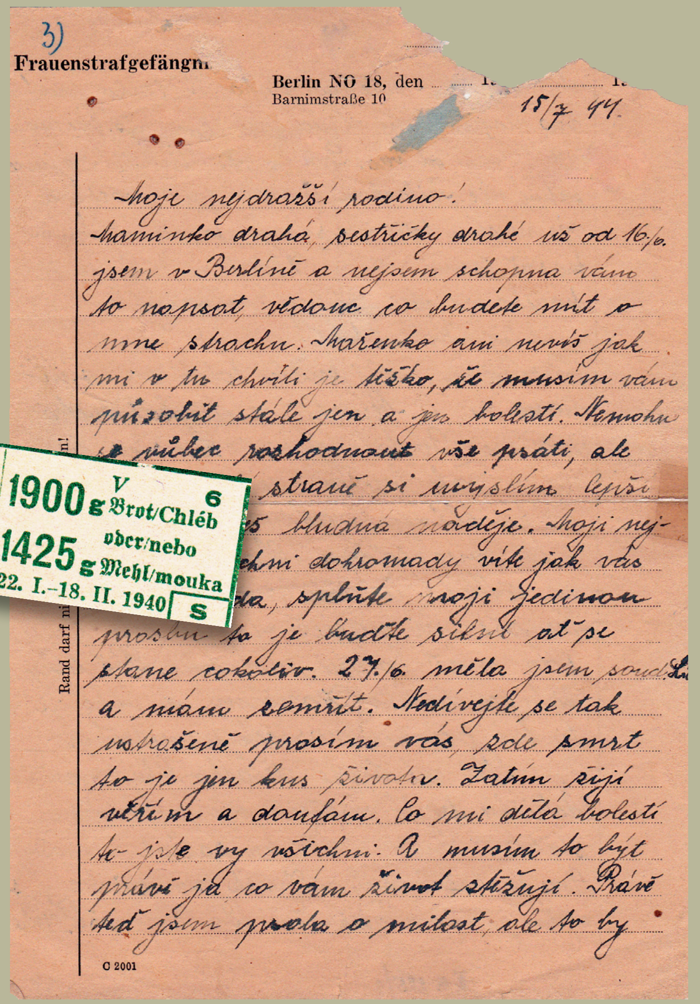

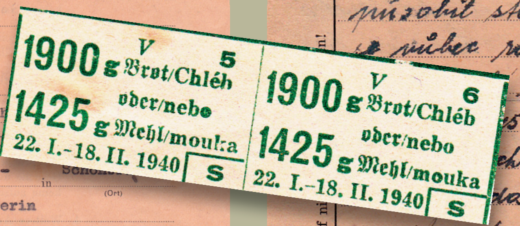

Dopis Antonie Bejdové z ženské věznice v Berlíně. V září 1944 byla popravena

Příklad potravinového lístku na chleba z roku 1940 (obr. uprostřed)

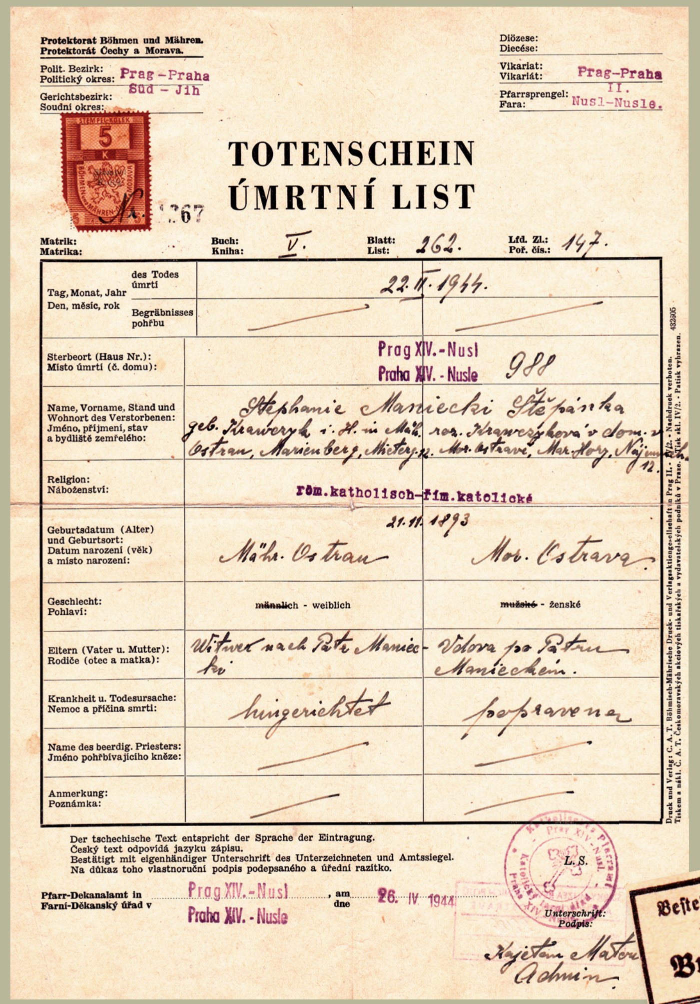

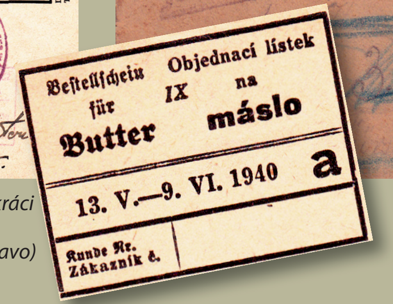

Úmrtní list Štěpánky Maněcké, popravené 22. 2. 1944 v Praze na Pankráci

Příklad potravinového lístku na máslo z roku 1940 (vpravo)

Nejhorší osud měly ženy židovského původu. Celé jejich rodiny byly vyvražděny v koncentračních táborech. Na snímku je rodina Bleiweiss z Ostravy. Z pěti dětí Ernestiny Bleiweissové přežilo jediné, dcera Alice (stojící vpravo), všichni ostatní zemřeli v Osvětimi

S poznámkou Verstorben (zesnulá) se vrátil K. Klimoszkovi dopis, který poslal manželce do koncentračního tábora Ravensbrück

V bitvě u Sokolova bojovaly v březnu 1943 v první linii i ženy. Na snímku Marie Ljalková-Lastovecká, jedna ze dvou československých odstřelovaček

Za svou statečnost, obětavost a nasazení obdržely ženy řadu československých a zahraničních vyznamenání. Zde průkaz k Vojenské pamětní medaili pro Margaretu Olšanovou-Tesaříkovou, manželku Hrdiny SSSR Richarda Tesaříka

Všední život

2. světová válka, která zasáhla do životů mnoha milionů lidí v Evropě i ve světě, změnila také životy žen. Ženy se bály o své rodiny, příbuzné, přicházely v bojích o muže a syny, byly vězněny, týrány, popravovány, ale také statečně pomáhaly mužům v boji, ošetřovaly raněné, zabezpečovaly týl, bránily své domovy a se zbraní v ruce se postavily nepříteli. Válka vedla k jejich značné emancipaci – ženy se najednou musely samy postarat o svou rodinu, byly nuceny zastat práci mužů, kteří byli odvedeni do armády, nastoupit do továren ke strojům na místa mužů bojujících na frontě, musely samy bojovat.

Jejich hlavním úkolem ve válečných letech ale stále zůstávala starost o děti, rodinu, zajištění potravin, oblečení a dalších nezbytných věcí, což v Evropě, kde se s vývojem situace na frontě postupně snižovala životní úroveň i příděly zboží, bylo stále složitější.

Co se týkalo potravin, v Protektorátu Čechy a Morava fungoval do září 1939 volný trh. K 1. říjnu 1939 ale vstoupilo v platnost několik vyhlášek, které upravovaly hospodaření s potravinami a zaváděly přídělové lístky, např. na maso a masné výrobky, cukr, tuky, mouku, pečivo, mléko, čaj nebo kávu. Obyvatelstvo bylo rozděleno do několika kategorií podle náročnosti práce (běžní spotřebitelé, těžce pracující, velmi těžce pracující a kategorie dětí podle věku), což mělo vliv na výši přidělených dávek, ale také podle národnosti. Nejlépe na tom byli Němci, hůř Češi a nejhůře Židé. Ti měli minimální příděly potravin, směli nakupovat jen v určitou denní hodinu a v některých obchodech nesměli nakupovat vůbec. Zvláštní kategorii tvořili samozásobitelé, tedy zemědělci, kteří si část své produkce mohli ponechat pro svou spotřebu a část museli odvést. K potravinovým lístkům vydávaly obecní či okresní úřady tzv. kmenové lístky, které obsahovaly personální údaje o osobě nebo domácnosti a jméno obchodníka, od kterého bude zboží nakupováno. Ten se pak nesměl změnit.

Od 15. prosince 1939 byl zaveden přídělový systém také pro textil, šaty a obuv. Již od samého počátku vznikaly problémy se zásobováním. Od roku 1940 se nesměla prodávat zrnková káva, kakao a čokoláda. Postupně se snižovaly příděly potravin i jejich kvalita. Tyto problémy vedly ke vzniku tzv. černého trhu. Lidé z měst byli závislí na venkovu, neboť jedině zde bylo možno doplnit nedostatečné příděly. Čím méně ale bylo potravin, tím vyšší byla jejich cena, mnohdy až o tisíce procent. Navíc za nákup potravin mimo oficiální příděly hrozily vysoké tresty. Na nádražích byla lidem německými vojáky a gestapem často kontrolována zavazadla a za nelegální získání potravin hrozil i trest smrti.

S postupem války také narůstal nedostatek pracovních sil. V červenci roku 1939 vznikly úřady práce, které měly za úkol získat pracovníky pro válečný průmysl, především v Německu. O měsíc později byla zavedena všeobecná pracovní povinnost. Ta se nejprve týkala mužů od 16 do 25 let, od února 1941 mužů i žen od 18 do 50 let. Od práce byly osvobozeny jen matky dětí do 15 let a těhotné ženy.

V roce 1941 byly zavedeny také pracovní knížky, které museli mít všichni, kteří byli v zaměstnaneckém poměru. V roce 1942 byla zavedena pracovní povinnost pro všechny svobodné muže i ženy. Od podzimu téhož roku byly na práce v Německu posílány celé ročníky 1921 a 1922. Ženy mohly uniknout nasazení na práce jen tím, že se vdaly a měly děti.

V roce 1944 došlo k totální mobilizaci pracovních sil kvůli naprostému nedostatku práceschopných dělníků v Německu. V platnost vstoupila dokonce i vyhláška, podle níž se na úřady práce musely hlásit i ženy mezi 45 až 50 lety, stejně jako matky s jedním dítětem nad 6 let nebo se dvěma dětmi, z nichž jedno bylo starší 14 let.

Jakékoliv porušení pracovní kázně se trestalo buď peněžní pokutou, nebo mimořádnými směnami, či umístěním v pracovně-výchovném táboře (AEL-Arbeitserziehungslager). V protektorátu byl pro ženy od 15 let takový tábor v Plzni-Karlově, kde musely pracovat 12 a více hodin denně za současného snížení potravinových přídělů.

Domácí odboj

Desetitisíce žen se ale také rozhodly aktivně se zapojit do boje proti německému nacismu. V protektorátu i v řadě evropských zemí se podílely na činnosti domácích odbojových skupin a partyzánských jednotek nebo vstupovaly do armády. Roznášely ilegální tiskoviny, zajišťovaly úkryty pro lidi stíhané gestapem, opatřovaly potraviny, získávaly zpravodajské informace, pomáhaly uprchlíkům přecházet přes hranice.

Jednou z prvních žen, které byly zatčeny ihned po okupaci, byla levicová novinářka, spisovatelka a aktivistka, bojující za práva žen, a později také pražská zastupitelka – Jožka Jabůrková (1896–1942). Jako komunistická funkcionářka byla zatčena v noci z 15. na 16. března 1939 a po výsleších převezena do koncentračního tábora Ravensbrück. Zde na následky nelidského mučení zemřela 31. července 1942.

Ve stejném koncentračním táboře byla vězněna i další novinářka, přítelkyně Franze Kafky a překladatelka jeho děl, Milena Jesenská (1896–1944). Po okupaci Československa pomáhala k útěku židovským rodinám a přispívala do ilegálního časopisu V boj. V listopadu 1939 byla zatčena a v roce 1940 převezena do Ravensbrücku. Již před válkou trpěla zdravotními problémy, pro které nepřežila špatné životní podmínky koncentračního tábora – zemřela 17. května 1944.

Další známou ženou, která se zapojila do odboje, byla dr. Milada Horáková (1901–1950). Již v období první republiky se významně angažovala, především po právní stránce, v boji za práva žen, a to i na mezinárodním poli. Po odtržení pohraničí organizovala pomoc vyhnaným českým rodinám a po okupaci se stala členkou ústředí odbojové skupiny Petiční výbor „Věrni zůstaneme!" (PVVZ). Organizovala pomoc rodinám zatčených příslušníků odboje a dala dohromady rozsáhlou síť spolupracovnic PVVZ. 2. července 1940 byla ale zatčena (i s manželem), dva roky vězněna v Praze ve věznicích gestapa, další dva roky strávila v Malé pevnosti v Terezíně, odkud byla převezena do věznic v Lipsku, Drážďanech a Aichachu. Do vlasti se vrátila v květnu 1945. Ani účast v odboji, ani pět let strávených v německých věznicích ji nezachránilo před odsouzením k trestu smrti v politickém procesu (popravena byla 27. června 1950).

Neprávem opomíjenou aktivistkou odbojového hnutí je i Františka Plamínková (1875–1942), novinářka, zakladatelka Výboru pro volební právo žen a Ženské národní rady, mezinárodně uznávaná aktivistka ženského hnutí a prvorepubliková senátorka. V září 1938 napsala otevřený dopis Adolfu Hitlerovi, v němž jej obvinila ze lži. 1. září 1939 byla zatčena, ale brzy propuštěna. Podruhé byla zatčena v rámci represí po atentátu na Reinharda Heydricha, krátce vězněna v Terezíně a 30. června 1942 popravena na Kobyliské střelnici.

Zatýkány, vyslýchány a vězněny byly ale stovky žen. Například v internačním táboře ve Svatobořicích u Kyjova, který byl zřízen 17. září 1942 pro příbuzné lidí, kteří za války uprchli do zahraničí. Část tábora byla vyhrazena ženám, které zde šily a pletly oblečení pro německé vojáky a vězně jiných internačních nebo kárných táborů v protektorátu. V červnu 1944 byly ženy ze Svatobořic zařazeny do válečného průmyslu.

Z Protektorátu Čechy a Morava byly ženy zatčené za politickou a odbojovou činnost odváženy do koncentračního tábora v Ravensbrücku (90 km severně od Berlína). Tábor začal fungovat 18. května 1939, kdy do něj bylo přivezeno téměř 900 německých žen, především šlo o antifašistky, sociální demokratky a komunistky.

Do tábora byly přiváženy ženy různých národností – nejčastěji Polky, Ukrajinky, Rusky, Židovky, Češky – a postupně jejich počet stoupal. Z původních 2 000 v roce 1939 vzrostl počet na 43 000 v polovině roku 1944. Nejvíce žen však přišlo do tábora v posledních měsících 2. světové války, zejména v lednu 1945, kdy sem byly přivezeny židovské ženy z koncentračního tábora Auschwitz.

Ženy žily v táboře v otřesných podmínkách – v barácích určených původně pro 250 žen se jich tísnily až 2 000, o jednu postel se dělily 3–4 ženy. Mnohé spaly na holé podlaze bez přikrývek. Vstávat musely ve čtyři hodiny ráno, po nástupu pak musely ihned začít pracovat. Tento tábor byl do roku 1944 hlavně táborem pracovním – otrocké práce žen využívala řada německých firem, např. AEG, Daimler-Benz nebo Siemens. Pro tuto firmu vyráběly ženy komponenty pro létající rakety V-1 a V-2. V únoru 1945 byla v Uckermarku, který náležel k Ravensbrücku, postavena plynová komora, v níž zemřelo během dvou měsíců asi 2 200 žen, především starých a nemocných. S postupem fronty bylo v březnu 1945 vyhnáno z tábora na pochod smrti přes 24 000 vězňů, především žen, do Mecklenburska. Tábor byl osvobozen Rudou armádou 29.–30. dubna 1945. Sovětští vojáci zde osvobodili téměř 3 500 vyhladovělých a nemocných žen. Táborem prošlo na 132 000 žen a dětí, uvádí se, že přibližně 92 000 jich nepřežilo. Tábor měl 70 pobočných táborů. Po válce byly vězeňské baráky v hlavním táboře zbourány a byly zde postaveny ubikace pro sovětské vojáky.

Do koncentračního tábora v Ravensbrücku byly odvezeny také lidické ženy. Když v noci z 9. na 10. června 1942 vtrhli do Lidic příslušníci gestapa, vyhnali jejich obyvatele z domovů. Muže odvedli vojáci k Horákovu statku, kde je později zastřelili, ženy a děti byly odvedeny do budovy místní školy a nad ránem odvezeny v nákladních autech do Kladna do budovy reálného gymnázia. Dne 12. června odebrali příslušníci gestapa násilím ženám jejich děti a odvezli je do Lodže a dále do Chelmna, kde byly později zavražděny. Ženy byly odvezeny do koncentračního tábora v Ravensbrücku a umístěny do bloku č. 8. Zde prožily celou dobu války, musely tvrdě pracovat, byly vystaveny krutému týrání a zacházení ze strany vězeňských dozorkyň. Z 203 lidických žen se vrátilo do Lidic 143. Ty se zúčastnily celonárodní tryzny, konané dne 10. června 1945, na kterou se sjelo okolo 100 000 lidí. Tam požádaly o pomoc při pátrání po svých dětech. Dvouleté pátrání však přineslo smutný výsledek – ze 105 lidických dětí bylo nalezeno jen 17, ostatní byly zavražděny.

Šest příslušníků kladenského gestapa, které mělo na svědomí vypálení a vyvraždění Lidic, bylo odsouzeno k trestu smrti a 24. dubna 1947 popraveno, další byli odsouzeni k dlouholetým trestům. Viníci byli potrestáni, děti matkám však už nikdo vrátit nedokázal.

Ženy v zahraničí a v bojových jednotkách

Československé ženy vstupovaly do odbojového hnutí i v cizině – ve Velké Británii byly v roce 1938 a 1939 zřízeny tři ženské vojenské organizace. Byly to jednotky Auxiliary Territorial Service (ATS – Pomocné služby při pozemní armádě), dále Women's Auxiliary Air Force (WAAF – ženské pomocné oddíly letectva) a Women's Royal Naval Service (WRNS – ženské pomocné oddíly námořnictva). Celkem sloužilo v průběhu 2. světové války u těchto pomocných jednotek téměř